

NON TURLARI VA ULARNING RAMZIY TALQINI

Nurova Yulduz Ubaydullayevna, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbek tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Po'latova Zilola Maxmud qizi, BuxDPI O'zbek tili va adabiyoti magistranti

zilolapolotova122@gmail.com

Annotatsiya. O'zbek noni o'ziga xos shakli, ta'mi va pishirish usuli bilan ajralib turadigan, milliy madaniyatning muhim qismlaridan biridir. Ushbu maqola turli xil tarkib, shakl, pishirish usuli, ta'm hamda ishlatilish maqsadiga ko'ra farqlanadigan nonlarning ko'rinishlari haqida. Nonning ramziy talqini o'zbek xalqida va boshqa ko'plab madaniyatlarda juda chuqur ma'noga ega. U nafaqat oziq-ovqat, balki hayot, baraka, mehnat, halollik, va qadriyatlar timsoli hisoblanadi.

Kalit so'zlar. Non, patir, kulcha, Samarqand non, jizzali non, lochi non.

ВИДЫ ХЛЕБА И ИХ СИМВОЛИЧЕСКОЕ ТОЛКОВАНИЕ

Нурова Юлдуз Убайдуллаевна, преподаватель кафедры узбекского языка и литературы Бухарского государственного педагогического института

Пулатова Зилола Махмудовна, магистрантка по узбекскому языку и литературе Бухарского государственного педагогического института

zilolapolotova122@gmail.com

Аннотация. Узбекский хлеб является важной частью национальной культуры, отличаясь своей уникальной формой, вкусом и способом приготовления. В этой статье речь пойдет о видах хлеба, которые различаются по составу, форме, способу приготовления, вкусу и назначению. Символическое толкование хлеба имеет очень глубокое значение среди узбекского народа и многих других культур. Это не только символ еды, но и жизни, благословения, труда, честности и ценностей.

Ключевые слова. Хлеб, патир, кулча, самаркандский хлеб, хлеб джизали, хлеб лочи,

TYPES OF BREAD AND THEIR SYMBOLIC INTERPRETATION

Nurova Yulduz Ubaydullayevna, Lecturer at the Department of Uzbek Language and Literature, Bukhara State Pedagogical Institute

Po'latova Zilola Mahmud qizi, Master's student in Uzbek Language and Literature, Bukhara State Pedagogical Institute

zilolapolotova122@gmail.com

Abstract. Uzbek bread is an important part of national culture, distinguished by its unique shape, taste, and cooking method. This article is about the types of bread that differ in different ingredients, shapes, cooking methods, tastes, and purposes. The symbolic interpretation of bread has a very deep meaning among the Uzbek people and many other cultures. It is not only a symbol of food, but also a symbol of life, blessing, labor, honesty, and values.

Keywords. Samarkand bread, jizzali bread, lochi bread.

O'zbek tilida "non" atamasi umumiy leksik birlik bo'lib, uning turli shakllari adabiy tilda mustahkam joy olgan. Non turlari semantik maydon jihatidan bir necha guruhlariga ajratilishi mumkin:

A) Hududiy non nomlari (toponimik birliklar)

Samarqand noni – uzoq saqlanishi va barakasi bilan mashhur.

Xorazm noni – qattiq va zich bo'lib, sayohatlar uchun mos.

Farg'ona kulchasi – mayda va xushbo'y.

Bu nomlar geolingvistik hodisa sifatida til va madaniyat bog'liqligini ko'rsatadi.

B) Tayyorlash usuliga ko'ra nomlar (etnolingvistik birliklar)

Jizzali non – qovurilgan yog' (jizz) solinishi bilan ajralib turadi.

Patir non – maxsus bosim bilan tayyorlanadi, bardoshli va uzoq saqlanadi.

Qatlama non – qat-qat qilib yoyilib, qovuriladi.

Ushbu non turlarining shakli, tayyorlanish usuli, mazasi va funksional yuklamasi ularni alohida leksik birlik sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Quyida o'zbek adabiy tilida ishlatiladigan asosiy non turlari va ularning qisqacha tavsifini ko'rib chiqamiz:

1. Obi non – suv va un asosida qorilib, tandirda yopiladigan eng oddiy va keng tarqalgan non turi. U har kunlik iste'mol qilish uchun tayyorlanadi. Obi non o'zbek xalqining asosiy oziq-ovqat mahsuloti sifatida madaniy hayotida chuqur o'rin egallaydi.

2. Tandir non – tandirda yopiladigan, sathi tekis va yuzasi naqshli non turi. Ushbu non turi nafaqat kundalik iste'molda, balki marosimlarda ham keng ishlatiladi.

3. Patir – yog' bilan boyitilgan, qalin va to'yimli non bo'lib, tandirda yoki tovada pishiriladi. Yoz mavsumida sevib iste'mol qilinadi. Adabiy tilga "patir" shaklida kirgan va ba'zi shevalarda "fatir", "patur" shakllari mavjud.

4. Kulcha – yumaloq shakldagi, odatda kichik hajmda yopiladigan non. Ko'pincha naqshli bo'lib, pishirilishida usti qizargan va qattiqroq bo'ladi. U marosimlarda, ayniqsa hayitlarda keng ishlatiladi.

5. Lochi – ko'proq Farg'ona vodiysida tayyorlanadigan, yupqa va o'ralgan ko'rinishdagi non turi. U tuzlangan yoki quruq holatda uzoq muddat saqlanishi mumkin. Adabiy tilda kam uchrasa-da, ayrim ilmiy matnlarda tilga olingan.

6. Yufka non (yupqa non) – juda yupqa qilib yoyilgan va quruq holda saqlanadigan non turi. Ko'proq sayohat, safar uchun tayyorlanadi. Turkiy xalqlar tilida ham bu non turi "yufka" nomi bilan mashhur.

7. Jizzaxcha – Jizzax viloyatida tayyorlanadigan o'ziga xos yumaloq, yog'li non turi bo'lib, adabiy tilga hududiy nom sifatida o'tgani kuzatiladi. Jizzaxcha non odatda katta hajmda va tandirda pishiriladi.

8. Shirmoy non – yog'li yumshoq va o'ziga xos mayin tuzilishga ega. Bayramlarda yoki hurmatli insonlar uchun pishiriladi. Faxriddin bozordan, otasi tayinlagancha, ikkita shirmoy non, yarim qadoq pista oldi" A.Qahhor[1;152] "Boshsiz odam". Bu non turlari o'zbek xalqining hayot tarzi, ijtimoiy munosabatlari va qadriyatlari bilan bevosita bog'liqdir.

Adabiyotda ham non turli ramziy va badiiy ma'nolarga ega bo'lib, asarlarda uning quyidagi asosiy turlari uchraydi: *Oddiy non* (bug'doy yoki arpa noni) – hayot, tirikchilik va mehnat ramzi sifatida tasvirlanadi. Masalan, Oybekning "Bolalik" asarida non ota-onaning mehribonligi va qiyinchilik davrida qadrlil ne'mat ekanligi aks etgan. Abdulla Qahhor "Anor" hikoyasida epigraf sifatida tanlangan misrada non orqali jamiyatdagi tengsizlik, adolatsizlik ochib berilgan. "Uylar to'la non, och-nahorim bolam, Ariqlar to'la suv, tashnani zorim, bolam. A.Qahhor[2; 72] *Qora non* – qashshoqlik, muhtojlik va og'ir davrlarni ifodalashda ishlatiladi. Masalan, Sobir Abdullaning "Qora non" hikoyasida bu tushuncha ochlik va ehtiyoj bilan bog'langan. *Tandir non* – milliylik va o'zbek madaniyatining ramzi. U an'anaviy turmush tarzini, mo'tabar mehmonni kutish yoki oilaviy birdamlikni ifodalashi mumkin. *Kulcha* – asosan Buxoro, Samarqand hududlarida yopiladi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida uy bekasi tomonidan mehmonlarga dasturxonga tortiladigan nonlar qatorida kulcha ham borligi tasvirlanadi. O'zbek xalq ertaklarida kulcha bolalarning sevimli taomi sifatida tilga olinadi. Masalan, "Bo'g'irsoq" ertagida dumalab ketadigan yumaloq non obraz sifatida ishlatilgan bo'lsa-da, o'zbek versiyalarida uni "kulcha" deb atash ham uchraydi. *Patir non* – patir qalin, yog'li yoki qaymoqli qilib tayyorlanadigan milliy non bo'lib, ko'proq to'kin-sochinlik, bayramona kayfiyat va obodlik ramzi sifatida tasvirlanadi. Abdulla Qahhorning hikoyalarida patir oddiy xalq hayotida uchraydigan, dasturxonda doimo turadigan non sifatida tasvirlangan. O'zbek xalq dostonlari va maqollarida ham patir non hurmat va qadr-qiyamat belgisi sifatida tilga olinadi: "Patir sindirmay oshingni oshama" – ya'ni, non qadrlanmasa, to'kinlik ham baraka keltirmaydi. O'zbek adabiyoti va xalq og'zaki ijodida kulcha va patir nonlari ko'pincha to'kin-sochinlik, halol mehnat, mehmondo'stlik, xalqona turmush tarzi kabi tushunchalar bilan bog'lanadi. Kulcha nonning asarlarda uchrashi: Oybekning "Bolalik" qissasida muallif o'zining bolaligida nonning qadri naqadar muhim bo'lganini tasvirlaydi. U yerda kulcha non bolalarning eng sevimli taomi sifatida tilga olinadi: "Onam non yopayotgan paytda biz, bolalar, kulcha pishishini kutardik. Kulchaning ustini eritilgan sariyog' bilan surkab berishsa, undan shirinroq narsa yo'q edi." [3;98] Bu parchada kulcha bolalik shirin xotiralari va ona mehrining ifodasi sifatida tasvirlangan. Cho'lpon – "Kecha va kunduz" romanida xalqning og'ir turmushi va kambag'allarning non topishdagi qiyinchiliklari tasvirlanadi. Bunda kulcha to'kin dasturxon belgisi sifatida ishlatiladi. "Qishloqning boylari qo'llarida kulcha nonni bo'lib yer, kambag'allar esa arpa noni bilan qanoatlanardi". [4;102] Bu tasvir kulchaning oddiy xalq uchun hamisha bayramona va to'kinlik ramzi bo'lganini ko'rsatadi. G'afur G'ulom – "Shum bola" qissasida bosh qahramon bozorga borib, kulcha non sotib olishga urinadi: "Bozorning bir burchagida kulcha sotayotgan xotincha bilan savdolashdim. Lekin pul yetmadi, burnimning tagida kulchalarning hidi kutilmaganda yoqimli bo'lib ketdi". [5;143] Bu epizodda kulcha bolalar uchun orzu qilinadigan mazali non sifatida aks ettirilgan.

Patir nonning asarlarda uchrashi: Abdulla Qahhor – “Anor” hikoyasida qahramonlarning qishloq hayotidagi oddiy, lekin samimiy muloqotlari tasvirlanadi. Shu jumladan, patir nonning dasturxonda bo‘lishi muhim: “Onam patir nonni bo‘lib berdi-da, ustiga yog‘ surtib, oldimga qo‘ydi. “Yeb ol, bolam, patirni iliq yegan boshqacha bo‘ladi dedi”. [6;78] Bu misolda patir ona mehr-muhabbatining timsoli sifatida ishlatilgan. Said Ahmad – “Jimjitlik” hikoyasida mehmondo‘stlik va insoniy munosabatlar tasvirlanadi. Mehmon kutish jarayonida patir nonning qadri ko‘rsatib beriladi: “Buvisining mehmon uchun yopgan patiri havo kabi yengil, maysa kabi yumshoq edi. Mehmon dasturxondan o‘rnidan turmay, patirdan bahramand bo‘ldi”. Bu parchada patir mehmondo‘stlik va mehrning ifodasi sifatida ishlatilgan. O‘zbek xalq maqollarida ham patir va kulcha nonning qadri ko‘p bora tilga olinadi: “Patir sindirmay oshingni oshama” – ya’ni, non qadrlanmasa, baraka bo‘lmaydi”. “Qo‘shnining patiri hid bilan ham qoniqtiradi” – qashshoqlik va ehtiyoj haqida aytilgan maqol. Kulcha va patir non o‘zbek adabiyotida xalqona hayot, mehr-muhabbat, mehmondo‘stlik, to‘kinlik va halol mehnat ramzi sifatida uchraydi. Bu nonlar aks etgan sahnalar odatda ota-onaning mehri, bolalik xotiralari, qishloq hayoti va milliy qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Samarqand noni katta, qalin va uzoq saqlanadigan non bo‘lib, u baraka, saxovat va milliy g‘urur ramzi sifatida tasvirlanadi. Odil Yoqubov – “Ulug‘bek xazinasi” romanida tarixiy voqealar va Sharq madaniyati tasvirlanar ekan, Samarqand nonining qadriyat sifatidagi o‘rni ham ta’kidlanadi: “Mirzo Ulug‘bekning mehmonxonasida pishirilgan qalin Samarqand nonlari hamisha dasturxonda bo‘lardi. U yillar davomida yo‘lovchilarga safar chog‘ida hamroh bo‘lib kelgan, uzoq muddat saqlanishi, barakasi bilan tanilgan”. [7;207] Bu misolda Samarqand noni faqatgina oziq-ovqat emas, balki tarixiy va madaniy meros ramzi sifatida tasvirlangan. Abdulla Qahhor – “O‘tmishdan ertaklar” asarning bir qismida qahramonlar Samarqand nonining chidamliligi haqida gaplashadilar: “Qishloqdan kelgan mehmon yelkasidagi xurjinni ochdi va undan qalin bir Samarqand nonini olib chiqib, “Bu non bitta oila uchun butun hafta yetadi”, deb kuldi. “Bu yerda Samarqand noni to‘kinlik va baraka ramzi sifatida ishlatilgan. Shukur Xolmirzayev – “Oq otli pahlavon” qissasida qahramon yurt tashqarisiga safarga chiqayotganida unga Samarqand noni hadya qilinadi: “Onasi o‘g‘liga ketishidan oldin qalin bir Samarqand nonini tutqazdi: “Bolangni eslasang, noningni sindirgin”. [8;167] Bu yerda Samarqand noni oila rishtalari va ona mehrining ramzi sifatida tasvirlangan.

Jizzali non – yog‘ va jizzaga to‘yingan, mazali non bo‘lib, odatda mehmondo‘stlik, to‘kinlik va shodlik belgisi sifatida tasvirlanadi. Said Ahmad – “Kelinlar qo‘zg‘oloni” asarida o‘zbek oilalaridagi hayot tasvirlanar ekan, jizzali nonning to‘kin dasturxon belgisi sifatida tilga olinadi: “Chol uydan chiqqancha: “jizzali noningni yegan odam kunduzi och qolmaydi”, deb kulib ketdi”. Bu misolda jizzali non quvvat va to‘yimlilik ramzi sifatida tasvirlangan. Tog‘ay Murod – “Ot kishnagan oqshom” asarida qishloq hayoti tasvirlanib, jizzali nonning ahamiyati haqida quyidagi misol keltiriladi: “Kampir issiq jizzali nonni tandirdan olarkan, hididan butun hovli to‘lib ketdi. “Mana buni non desa bo‘ladi!” – dedi chol qoniqish bilan”. Bu sahna jizzali nonning milliy qadriyatlar va oddiy xalq hayoti bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

O‘zbek xalq maqollarida ham jizzali nonning ahamiyati ko‘rinib turadi: “Jizzali non yegan, qo‘lini yalagan” – ya’ni, mazali narsadan keyin odam mamnun bo‘ladi. “Jizzali non bilan qorni to‘q, yurak tinch” – halol ne‘mat odamni baxtli qiladi.

Samarqand noni va jizzali non o‘zbek adabiyotida milliy qadriyatlar, to‘kinlik, mehmondo‘stlik va ona mehrining ramzi sifatida ko‘p uchraydi. Samarqand noni ko‘proq baraka va chidamlilik timsoli bo‘lsa, jizzali non mazalilik va to‘qchilik ifodasi sifatida tasvirlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Qahhor “Anor” G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matba uyi. Toshkent 2012, 72-bet
2. Abdulla Qahhor “Boshsiz odam” ” G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matba uyi. Toshkent 2012, 152-bet
3. Кошғарий М. Девону луғотит – турк (Туркий сўзлар девони). Нашрга тайёрловчи Қ. Содиқов. – Тошкент: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. –482 б.
4. Normatov S., “Semantik maydonlar nazariyasi”, T.: O‘zbekiston, 2010, 78-bet
5. Raxmonov S., “O‘zbek marosimlarining ildizlari”, T.: Akademnashr, 2015, 112-bet.
6. Ҳайитметов А., Ўзбек халқининг этнографик қарашлари, Т.: Фан, 1982, 64-бет.